

ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ У КУРСАНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

Шаравара І.І.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Львівський державний університет внутрішніх справ

Виокремлюються гносеологічний, соціологічний та психологічний аспекти правосвідомості. Обґрунтовуються гносеологічний аспект, який ідентифікує рух від дійсності до правосвідомості; соціологічний аспект правосвідомості має два рівня – буденний та теоретичний (правова психологія та правова ідеологія). Розглядається початкове ставлення до права, яке виражається у правових почуттях та емоціях, які містять у собі знання основ, загальних принципів правової організації суспільства.

Ключові слова: формування національної правосвідомості, гносеологічний аспект, соціологічний аспект, суспільство.

Шаровара И.М. / ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВОСОЗНАНИЯ У КУРСАНТОВ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ МВД УКРАИНЫ / Львовский государственный университет внутренних дел, Украина

Выделяются гносеологический, социологический и психологический аспекты правосознания. Обосновываются гносеологический аспект, который идентифицирует движение от действительности в правосознание; социологический аспект правосознания имеет два уровня – обыденный и теоретический (правовая психология и правовая идеология). Рассматривается первоначальное отношение к праву, которое выражается в правовых чувствах и эмоциях, которые включают в себя знание основ, общих принципов правовой организации общества.

Ключевые слова: формирование национального правосознания, гносеологический аспект, социологический аспект, общество.

Sharavara I.M. / PRINCIPLES AND METHODS OF FORMING THE NATIONAL LEGAL AWARENESS IN STUDENTS OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UKRAINE / Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine

Distinguished epistemological, sociological and psychological aspects of justice. Substantiated epistemological aspect that identifies the movement of reality to the sense of justice; sociological aspect of legal consciousness has two levels – everyday and theoretical (legal psychology and legal ideology). An initial attitude toward law, which is reflected in the legal feelings and emotions, which include knowledge of, the general principles of law society.

Key words: formation of national consciousness, epistemological aspect, sociological aspect society.

Постановка проблеми. Буденна правосвідомість характеризує соціальну практику як емпіричну діяльність, у процесі якої ідентифікується суб'єктивне ставлення людей до чинного права. Буденна правосвідомість притаманна й основній масі членів суспільства (колективна правосвідомість), і кожному індивіду (індивідуальна правосвідомість) та формується на основі повсякденного життя в процесі практичної діяльності. Буденна правосвідомість разом із нормами права безпосередньо впливає на поведінку суб'єктів права та може діяти разом з ними або всупереч ним. Для професійної правосвідомості характерний високий ступінь усвідомленості та міцності правових установок, ціннісних орієнтацій, намагання реалізації у житті досягнень юридичної думки та культури, принципів і цінностей права. Теоретична правосвідомість (правова ідеологія) – це правові теорії, систематизовані наукові ідеї, погляди, сукупність інтелектуальних установок і парадигм: «За очевидною відсутністю в історії нашої держави стійких правових традицій суспільства загалом не можна забувати великий внесок вчених-юристів у справу формування теоретичної правосвідомості»

Стан дослідження. Формування національної правосвідомості у курсантів навчальних закладів МВС України здійснюється на основі певних принципів, тобто основних, вихідних положень, дотримання яких забезпечує узгодженість у діях їх учасників, орієнтує на досягнення бажаного результату шляхом використання найефективніших методів тощо. Відхід від визначених принципів даної конкретної діяльності призводить до її непослідовності, неузгодженості в діях її учасників і, врешті-решт, дає не ті результати, досягнення яких було її основною метою.

Мета статті – акцентувати увагу на тому, що принципи є сферою правосвідомості, правової ідеології та науки, хоча інші відносять до їх змісту лише ті основні ідеї, які отримали офіційне закріплення в нормах законодавства.

Виклад основних положень. Принципи права можна визначити через закономірності розвитку суспільства і права або через сутність і зміст права. Принципи права

засвоюють соціальну дійсність у найбільш універсальній формі, що зумовлює їх особливу роль у структурі правової системи, механізмі правового регулювання, правосвідомості тощо. Принципи права об'єктивні, але це не означає, що вони не залежать від людської діяльності, від людей. Зміст принципів визначається матеріальною основою життєдіяльності суспільства, а люди формують їх та втілюють у життя. Принципи можуть формуватися стихійно, внаслідок емпіричного досвіду, чи свідомо й на рівні теоретичної концепції, набуваючи характеру наукових принципів.

За час розбудови України як правової, демократичної держави особливою значення набула проблема правоохоронної діяльності. Слід зауважити, що за відсутності єдиного підходу щодо визначення змісту правоохорони, її ознак, напрямів, системи суб'єктів правоохоронної діяльності чи не першочерговим завданням стало встановлення принципів правоохорони. Адже останні виступають основою, вихідним пунктом усієї системи правоохоронної діяльності. Однак принципи правоохоронної діяльності довгий час не розглядалися як головні, сутнісні категорії цього виду діяльності. Можливо, через те, що багато людей сприймає їх лише як абстрактні ідеї, не пов'язані з практичною діяльністю тих чи інших органів, а значить, необов'язковими для виконання.

Систематизація принципів управління ґрунтується на пізнанні їх закономірностей. У науковій літературі виробився загальний підхід щодо поняття, змісту та системи принципів, однак зберігаються і деякі різночитання при визначенні їх складу та формулювань. Деякі системи принципів потребують також значного коригування у плані їх систематизації. Принципи, на яких ґрунтується діяльність щодо формування національної правосвідомості у курсантів навчальних закладів МВС України, складають цілісну систему, до якої, враховуючи викладені вище положення, слід віднести такі принципи:

– загальносоціальні, що визначаються рівнем розвитку суспільства. До них належать принципи гуманізму, демо-

кратизму, соціальної справедливості, рівності всіх перед законом;

– спеціальні – своєрідна система координат, у межах якої розвивається правоохоронна діяльність. Цю групу складають принципи верховенства права, законності, законслухняності громадян, гласності, взаємодії з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, населенням, професіоналізму та компетентності, незалежності суб'єктів правоохоронної діяльності тощо.

Однак наведену класифікацію принципів не варто сприймати як універсальну, а треба розуміти як заклик до встановлення інших, нових критеріїв щодо їх систематизації.

Враховуючи неможливість детального висвітлення всіх принципів діяльності щодо формування національної правосвідомості у курсантів навчальних закладів МВС України, зупинимося лише на спеціальних принципах.

Принцип законності. Загалом, законність є багатоаспектним соціально-правовим явищем, яке можна розглядати як принцип, метод або режим. Однак при цьому для нього є характерною єдність двох ознак. Зовнішня (формальна) ознака передбачає обов'язкове виконання приписів законів та підзаконних нормативних актів державними органами, посадовими особами, окремими громадянами та різними громадськими об'єднаннями, а внутрішня (сутнісна) – наявність науково обґрунтованих та відповідних праву законів [1, с.105].

Принцип законності полягає, насамперед, у чіткому, неухильному дотриманні та виконанні приписів закону. До того ж він передбачає необхідність використання суб'єктами правоохорони всіх наданих їм прав для виконання завдань, що на них покладені чинним законодавством, але таким чином, щоб заходи, що будуть при цьому застосовані, не виходили за межі, встановлені законом.

Правовою основою діяльності міліції виступають: Конституція України, Закон України «Про міліцію», закони і постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативно-правові акти МВС, Загальна декларація прав людини, міжнародні правові норми, що були прийняті та ратифіковані Україною. Міліція зобов'язана виконувати свої завдання неупереджено, у точній відповідності до чинного законодавства. Жодні виняткові обставини або вказівки службових осіб не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій або бездіяльності міліції.

Принцип гласності. Діяльність суб'єктів правоохоронної діяльності є гласною. Вони зобов'язані інформувати органи влади і управління, громадські організації, населення і засоби масової інформації про свою діяльність, стан громадського порядку та заходи щодо його зміцнення. Гласність, як указують деякі науковці, – це відкритість, прозорість, об'єктивність, повнота інформації щодо юридичної практичної діяльності. Громадськість, кожен член суспільства мають право знати, що загрожує їх безпеці, правам і свободам, які заходи передбачені та вживаються для їх забезпечення. Однак слід зазначити, що суб'єкти правоохоронної діяльності при виконанні завдань та функцій, що на них покладені чинним законодавством, певним чином втручаються в особисте та сімейне життя, мають справу з інформацією з обмеженим доступом (конфіденційною та таємною), частина цих суб'єктів наділена повноваженнями щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності. Все це вимагає обмеженого поширення певних відомостей. Таким чином, гласність у діяльності суб'єктів правоохоронної діяльності нерозривно пов'язана з конфіденційністю, а тому має певні межі, необхідність яких пов'язана з ефективністю забезпечення прав і свобод громадян, їхньої безпеки.

Принцип взаємодії з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, населенням. Дотримання цього принципу ви-

ступає однією з умов підвищення ефективності діяльності суб'єктів правоохоронної діяльності. Особливо слід відзначити важливість взаємодії з громадськістю. Підтвердженням цього положення є той факт, що 22 череня 2000 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Стаття 1 цього Закону проголошує, що «громадяни України відповідно до Конституції України мають право створювати в установленому цим Законом порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань ...» [2]. До того ж, як стверджують Л. Поляков та Л. Шангіна, зниження громадської активності та підміна її створенням квазігромадських структур є одним із критеріїв відсутності реального демократичного цивільного контролю над правоохоронними органами та над системою влади загалом і вказує на ілюзію демократичності влади [3, с. 7].

Органи і структурні підрозділи міліції для виконання покладених на них завдань мають право залучати громадян за їх добровільною згодою до співробітництва у порядку, встановленому законом, що регулює профілактичну та оперативно-розшукову діяльність. Примусове залучення громадян до співробітництва з міліцією забороняється. Співпраця з органами та населенням не повинна перешкоджати виконанню міліцією основних функцій, покладених на неї державою. У підрозділах міліції не допускається діяльність політичних партій, рухів та інших громадських об'єднань, що мають політичне спрямування. При виконанні своїх службових обов'язків працівники міліції незалежні від впливу будь-яких політичних або громадських об'єднань.

Гуманізм і повага до особистості відображені у ст. 5 Закону України «Про міліцію» [4], де вказується, що міліція поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення; захищає права людини незалежно від соціального становища, майнового та іншого стану, расової та національної приналежності, громадянства, віку, мови й освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань.

Міліція має право тимчасово, в межах закону обмежувати права і свободи громадян, якщо без цього не можуть бути виконані покладені на неї обов'язки, та зобов'язана дати особі відповідні пояснення з цього приводу. При цьому міліція повинна забезпечити право на юридичний захист та інші права затриманих і взятих під варту осіб, не пізніше ніж через 2 години повідомляти про їх місце перебування близьким родичам, адміністрації за місцем роботи чи навчання, а у разі необхідності вживати заходів щодо негайного надання медичної та іншої допомоги затриманій особі.

Універсальність. Принципи правоохоронної діяльності в демократичному суспільстві виступають аспектом особливого вияву загальних принципів права і являють собою вихідні ідеї, основні, найбільш загальні та керівні положення, що в сукупності визначають сутність правоохоронної діяльності.

Нормативність принципів вносить у правоохоронну діяльність елементи єдності, однаковості, що виступають як міра (регулятор) поведінки суб'єктів правоохорони. Ця ознака полягає в тому, що принципи містять узагальнені загальнообов'язкові права і обов'язки для певного кола суб'єктів, тривало та багаторазово застосовуються при здійсненні правоохоронної діяльності.

Формальна визначеність. Та чи інша правова ідея, загальне положення можуть уважатися принципом лише в тому разі, якщо вони закріплені (сформульовані) в нор-

мах права. Однак слід пам'ятати, що існують різні прийоми нормативного закріплення принципів. Вони можуть бути зафіксовані як в одній загальній нормі, так і в кількох пов'язаних нормах.

Обов'язковість. Принципи правоохоронної діяльності – це не порада, не рекомендація; вони вимагають обов'язкового та повного втілення в практичній діяльності. Грубе та систематичне порушення цих принципів, ігнорування їх вимог не просто знижує ефективність правоохорони, а й підриває її основи. Суб'єкт правоохоронної діяльності, який порушує вимоги принципів, має бути відсторонений від здійснення правоохоронної діяльності, а за деякі порушення може бути притягнутий до відповідальності.

Комплексність (системність). Принципи несуть у собі вимогу комплексності, що передбачає їх одночасне, а не почергове, ізольоване дотримання на всіх етапах правоохоронної діяльності. Принципи використовуються фронтально, всі одразу. Будучи частиною єдиної системи, кожний принцип характеризує певний аспект організації та діяльності суб'єктів правоохорони, і, лише перебуваючи у взаємозв'язку, вони дозволяють усвідомити демократичну сутність правоохоронної діяльності. Більше того, в силу різнобічності таких зв'язків порушення навіть одного принципу неминуче призводить до порушення інших, неможливості успішного виконання завдань правоохоронної діяльності.

Рівнозначність. Принципи правоохоронної діяльності як загальні фундаментальні положення рівноправні, серед них немає головних і другорядних, таких, що потребують реалізації в першу чергу і таких, здійснення яких можна відкласти. Однакове значення всіх принципів правоохоронної діяльності запобігає порушенню процесу правоохорони.

Об'єктивність. Принципи правоохоронної діяльності, як і принципи права, це не вигадка правознавців. Вони відображають об'єктивні закономірності розвитку суспільства та держави, відповідних суспільних відносин, а тому за своєю філософською та соціальною природою є категорією об'єктивною.

Стабільність. Принципи правоохоронної діяльності діють протягом певного, відносно тривалого часу. Однак треба зазначити, що, будучи стабільною категорією, розрахованою на перспективне застосування, принципи не є чимось раз і назавжди установленим, незмінним. Як об'єктивне явище, що відображає реальний стан суспільних відносин, принципи постійно вдосконалюються, змінюються разом із розвитком суспільних відносин.

Принцип законслухняності громадян. Слід зауважити, що цей принцип не зводиться лише до принципу презумпції невинуватості, він є значно ширшим за змістом, але малодослідженим на відміну від презумпції невинуватості, зміст якого досить чітко висвітлено у ст. 62 Конституції України.

Суб'єкти правоохоронної діяльності не повинні вбачати в громадянах потенційних правопорушників, навпаки, кожна людина – априорі законслухняний, вільний член громадянського суспільства, діяльність якого спрямована на реалізацію вимог норм права, втілення в життя принципу справедливості. Правоохоронні органи та організації не зможуть ефективно виконувати свої завдання та функції без допомоги громадян, а процес залучення громадськості до участі в діяльності щодо вирішення важливих державних та суспільних справ обов'язково передбачає законслухняність партнерів, стан надійності та стабільності їх відносин.

Принцип верховенства права. Стаття 8 Конституції України проголошує: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права». Дотримання та практичне втілення цього принципу в діяльності всіх юридичних та фізичних осіб є необхідною умовою існування правової демократич-

ної держави. Однак треба зазначити, що ні в законодавчій, ні в науковій сферах не вироблено єдиного підходу щодо розуміння категорії «верховенство права». Досить часто її порівнюють із близькою за змістом, але, безумовно, не тотожною категорією «верховенство закону». Тому М. Козюбра зазначає, що феномен верховенства права може бути розкрито тільки за умови дотримання певних гносеологічних позицій щодо права: по-перше, повинно мати місце розрізнення права і закону; по-друге, право слід розглядати не як акт державної влади, а як соціальний феномен, пов'язаний з такими категоріями, як справедливість, свобода, рівність, гуманізм; по-третє, право має розглядатися у нерозривному зв'язку з правами людини [5, с.47]. Таким чином, принцип верховенства права не тотожний принципу верховенства закону. Відмінність між ними пов'язана з розбіжністю у розумінні права та закону. Перший є ширшим за змістом й передбачає панування права у життєдіяльності громадянського суспільства та функціонуванні держави. Він зумовлює потребу відповідності закону праву. Адже будь-який закон не завжди може бути правовим.

Принцип науковості означає, що необхідно привести систему та механізми взаємодії підрозділів і служб органів внутрішніх справ на регіональному рівні у відповідність до рівня розвитку суспільних відносин. Цей принцип передбачає цілеспрямований вплив на суспільну систему в цілому або на її окремі ланки на основі пізнання та використання об'єктивних законів і закономірностей в інтересах побудови оптимальної взаємодії. Очевидно, що виконання складного та багатоаспектного державного завдання, яким є охорона громадського порядку і боротьба з правопорушеннями в нашій країні, неможливе без комплексного підходу щодо вдосконалення всієї системи взаємодії у цій сфері суспільного життя. Комплексний підхід означає, що вся робота з удосконалення управління охороною громадського порядку, попередження злочинності повинна спиратися не стільки на внесення окремих пропозицій, скільки на планомірну та цілеспрямовану організацію на науковій основі оптимального формування і функціонування в масштабі всієї країни всіх державних органів та громадських організацій [6, с. 1-84]. Сутність принципу науковості полягає в прагненні взаємодіючих сторін виробити найбільш правильні й ефективні спільні рішення на основі осмислення існуючого досвіду взаємодії у сфері охорони громадського порядку та боротьби з правопорушеннями з позицій сучасних наукових досліджень. Науковий підхід є нагальною потребою, що впливає з об'єктивних передумов розвитку суспільства, принципової мети щодо забезпечення прогресу в усіх сферах життя [7, с. 24]. З метою підвищення ефективності спільної діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ на регіональному рівні необхідно систематично здійснювати науковий аналіз, узагальнювати практику взаємодії та розробляти на цій основі відповідні практичні рекомендації.

Принцип правової упорядкованості об'єктивно зумовлює необхідність законодавчого визначення основних цілей, функцій та структур процесу взаємодії. В недавній історії правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ принцип правової упорядкованості рідко знаходив практичне втілення. Замість правової норми, прийнятої в демократичній правовій процедурі, наголос зазвичай робився на волі керівника, що визначав розв'язання будь-якої проблеми. І, як наслідок, у минулі роки, окрім позитивних результатів, у роботі служб та підрозділів органів внутрішніх справ було багато формалізму, значна частина питань вирішувалася адміністративними методами [8, с. 34]. Принцип правової упорядкованості означає, що, крім законів України, які регулюють правоохоронну діяльність органів внутрішніх справ, підзаконними нормативними актами, положеннями і статутами повинні бути детально врегульовані завдання, права та обов'язки окремих служб і підрозділів системи МВС України відповідно до

їх спеціалізації. Проблеми відомчого правового регулювання вже тривалий час є предметом пильної уваги представників різних галузей правової науки. Частіше за все ці акти отримують критичні відгуки. Представники вкрай негативного ставлення до відомчих актів взагалі не вважають їх джерелами права, називаючи «бюрократичним звичасвим правом», яке не передбачено і не санкціоновано законом [9, с. 20-26]. Водночас норми відомчих актів складають переважну більшість норм, які безпосередньо регулюють діяльність органів внутрішніх справ на регіональному рівні. Так, Закон України «Про міліцію», інші законодавчі акти найчастіше визначають їхні повноваження лише в загальному вигляді, застосовувати ці норми без конкретизації часто неможливо. У цьому полягає значення відомчого регулювання. Що ж стосується санкціонування відомчої правотворчості, то в ст. 4 Закону України «Про міліцію» нормативні акти МВС України прямо названо серед інших актів, які є правовою основою діяльності міліції. Звісно, ці акти є підзаконними і повинні відповідати всім нормативним актам, що мають вищу юридичну силу.

Принцип плановості – ще один із загальних принципів взаємодії органів внутрішніх справ на регіональному рівні, що передбачає використання ресурсів і систему заходів взаємодії. Зміст планування взаємодії органів внутрішніх справ полягає у: визначенні спільних завдань органів, підрозділів та служб системи МВС України, громадських формувань і окремих громадян, які не є членами громадських формувань, але виконують правоохоронні функції, на запланований період; визначенні з урахуванням раціонального використання сил і методів комплексу заходів, здійснення яких забезпечити виконання поставлених перед ними завдань; встановленні термінів виконання запланованих заходів і виконавців. Заходи плану мають бути, в першу чергу, спрямовані на вирішення найважливіших питань у сфері боротьби з правопорушеннями та охорони громадського порядку. Досягнення цілей і завдань, визначених планом взаємодії, обов'язково передбачає відповідну підготовку, виділення необхідних сил, їх правильне розташування та використання, що досягається своєчасністю складання плану і доведення його до виконавців. Велике значення для взаємодії органів внутрішніх справ на регіональному рівні має спільне планування заходів. У планах, як правило, передбачаються такі питання: спільне вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, внесення спільних пропозицій щодо їх усунення; спільна робота з особами, схильними до вчинення правопорушень; організаційна робота в громадських місцях, де найбільш часто вчиняються правопорушення, тощо.

Що стосується спеціальних принципів, то вони за своєю природою є похідними: по-перше, від принципів першої групи, тому конкретизують і доповнюють їх; по-друге, від найбільш загальних принципів управління. Це пояснюється тим, що сутність будь-якої взаємодії полягає в узгодженні, координації зусиль її суб'єктів. До них можна віднести такі принципи, як: принцип спільності інтересів, ієрархічності; територіально-галузевий принцип, безперервності, «головної ланки», цілеспрямованості, «резерву», поєднання єдиначальності та колегіальності, маневреності, принцип координаваності дій, принцип спеціалізації, принцип взаємодопомоги, принцип економічності доцільності, конкретності, пропорційної відповідальності за результати взаємодії тощо.

Підсумовуючи викладене вище, можемо стверджувати, що принципи формування національної правосвідомості у курсантів навчальних закладів МВС України, як і діяльності органів внутрішніх справ загалом, треба розуміти як відправні засади, незаперечні вимоги щодо такого виду суспільної діяльності, як правоохоронна, а тому їх слід враховувати при реформуванні системи правоохоронних органів та організацій, підборі, підготовці та розстановці кадрів, а саме випускників відомчих навчальних закладів.

Лише при дотриманні цих принципів з упевненістю можна говорити про формування національної правосвідомості у курсантів навчальних закладів МВС України.

Водночас слід зауважити, що в реальному житті найчастіше поєднуються дві правові площини, існує система подвійної правосвідомості та подвійного права: чинного офіційного традиційного державного права і правосвідомості та неофіційного, звичайного (звичасвого) права і правосвідомості.

У контексті викладеного вище необхідно звернути увагу на важливість формування професійної правосвідомості та правової культури у курсантів, як справжніх працівників ОВС, що ґрунтується на таких елементах правового виховання:

- правовій освіті, де основна увага приділяється отриманню юридичних знань відповідного рівня і морально-психологічній підготовці до практичного правового життя у навчальному закладі системи МВС;

- правовому вихованні в сім'ї, яке формується в традиційному ставленні до діючого законодавства з повагою, коли батьки належним чином виконують свої права та обов'язки, підтримують одне одного, разом виховують дітей, до оточуючих ставляться доброзичливо, не порушують громадського порядку.

Правове виховання – це певний ідеологічний процес впливу правового знання на свідомість майбутніх та сучасних правоохоронців з метою виклику позитивних емоцій з приводу діючого права та створення правомірної поведінки, духовного збагачення особистості, її фізичної досконалості, моральної чистоти та гармонії розвитку, які здобуваються поступово під час навчання.

Саме тому правове виховання тісно пов'язане з моральним, фізичним, трудовим вихованням, що у сукупності формує людину як особистість, як громадянина України.

Натомість правосвідомість – це відображення у свідомості працівників органів внутрішніх справ явищ правової дійсності, що ґрунтуються на правових, науково обґрунтованих поглядах, ідеях, положеннях, викликають правові почуття, емоції, установки, звички щодо виконання своїх юридичних прав і обов'язків, а також відображення правомірної чи протиправної поведінки з боку інших осіб [10, с. 102-105].

Правосвідомість курсантів та працівників органів внутрішніх справ є важливою складовою їх правової культури, яка виступає єдністю глибоких знань, твердих переконань і свідомої діяльності у режимі дисципліни та законності.

Ефективність протікання виховного процесу, формування стосунків між визначеними суб'єктами спілкування залежать від професійних якостей кураторів та працівників кадрового апарату, які організують виховну роботу з особовим складом [11, с. 17].

Інститут кураторства – це один із багатьох способів виховання молоді у навчальних закладах МВС України. Роль куратора такого закладу в процесі виховання майбутніх фахівців-юристів ще недостатньо вивчена, повною мірою теоретично і науково не висвітлена. Куратор реалізує основні принципи навчальної і виховної роботи як загального, так і педагогічно-правового характеру, використовуючи відомі методи і прийоми виховання шляхетних, справедливих, мужніх, відданих Батьківщині професіоналів юристів [12, с. 32].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що правосвідомість є сукупністю уявлень, поглядів, оцінок, настроїв і почуттів людей до права та державно-правових явищ, яке свідчить про широке різноджерельне та різнопланове походження правосвідомості.

Для розвитку рівня професійної культури працівників органів внутрішніх справ велике значення має формування правової свідомості, що повинно проводитися ще у навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права : [навч. посібник] / Ю. А. Ведерніков, В. С. Грекул. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 105.
2. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.
3. Поляков Л. Правоохранительные органы Украины: контролируемая бесконтрольность / Л. Поляков, Л. Шангина // Зеркало недели. – 2004. – № 23. – С. 7.
4. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і права людини / М. І. Козюбра // Права людини і правова держава. – Харків, 1998. – С. 47.
6. Иванов В. Н. Социальные аспекты концепции развития МВД России : материалы межвед. науч.-практ. конф. «Стратегические цели и приоритетные задачи МВД России, основные направления и средства их реализации». – М., 1996. – С. 1–84.
7. Винограй Э. Г. Основы общей теории систем / Эмиль Григорьевич Винограй. – Новосибирск, 1993. – С. 24.
8. Сиренко В. Ф. Проблема интереса в государственном управлении / Василий Федорович Сиренко. – К., 1980. – С. 34.
9. Разумович Н. М. Источники и форма права / Н. М. Разумович // Советское государство и право. – 1988. – № 3. – С. 20–26.
10. Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ : [підруч. для вищ. закл. освіти МВС України] / Олександр Маркович Бандурка. – Х., 2001. – С. 102–105.
11. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України : теорія, досвід, шляхи удосконалення / О. М. Бандурка. – Х., 1999. – С. 17.
12. Паньонко І. М. Основи управління в органах внутрішніх справ : [навч. посібник] / І. М. Паньонко. – Львів, 1998. – 132 с.